

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Міжвідомчий науковий збірник

Заснований у 1992 р.

Спеціальний випуск

**Трансформація курсу
«Економічний аналіз
діяльності підприємства»**

Київ КНЕУ 2002

<i>Дугинський Б. Л., Палагута К. О., Берсуцький А. Я.</i> Комп'ютерні технології в комплексному аналізі діяльності підприємств	201
<i>Жерлицын Д. М.</i> Финансовый анализ в системе налогового менеджмента предприятия	210
<i>Жила Н. Л.</i> Науковий підхід щодо класифікації факторів, які впливають на обсяг реалізації продукції в залежності від рівня управління	217
<i>Іванова М. І.</i> Техніко-економічний та фінансовий аналіз обігового капіталу	229
<i>Ионин Е. Е.</i> Перспективы и приоритеты развития теории и практики экономического анализа	245
<i>Кливец П. Г.</i> Инновационные методологические подходы и технологии подготовки управленческого персонала	259
<i>Ковальчук К. Ф., Шпанковська Н. Г., Костанецький В. В.</i> Викладання циклу дисциплін економічного аналізу в національній металургійній академії (НМетАУ): досвід, проблеми, напрями удосконалення	271
<i>Косаріна В. П., Цветкова Л. О.</i> Еволюція змісту курсу «Економічний аналіз» і його роль у підготовці фахівців за напрямом «Економіка і підприємництво»	286
<i>Куличков Е. Н.</i> Особенности экономического регулирования аудита в Российской Федерации	294
<i>Ляхтіонова Л. А.</i> Сутність, предмет, завдання та види економічного аналізу в системі управління діяльністю суб'єктів господарювання	309
<i>Маевский В. С., Ревва К. Г.</i> Экономический анализ на уровне предприятия (организация, проблемы, опыт, предложения)	321
<i>Масалаб Р. Н.</i> Цели, инструменты и методические подходы к оценке производительности труда	339
<i>Маслак О. О., Лепак Р. І.</i> Шляхи удосконалення організації аналітичної роботи в багатofilійному комерційному банку	355
<i>Мних С.</i> Критерії трансформації економічного аналізу	361
<i>Мовчаренко В. В.</i> Проблеми використання фінансової звітності в аналізі	369
<i>Мочалина-Грищенко З. Н.</i> Некоторые аспекты трансформации курса «Анализ хозяйственной деятельности»	378
<i>Орлова В. О.</i> Аналіз діяльності суб'єктів підприємництва, податковий аудит і їх роль у вирішенні економічних проблем регіону	397
<i>Пальчикова С. В.</i> Аналіз структури та динаміки дебіторської та кредиторської заборгованості між підприємствами України	407
<i>Раудсепп В. Р., Іванова Н. А.</i> Анализ воздействия заемного финансирования на формирование бизнес-прибыли предприятия	418
<i>Редченко К. І.</i> Особливості формування навчального курсу «Стратегічний аналіз»	429
<i>Рудницький В. С.</i> Місце і роль економічного аналізу в системі управління підприємством за умов трансформації економіки	443

<i>Смоленюк П. С.</i> Аналіз ресурсоспоживання на виробництві в нових умовах господарювання	449
<i>Соловйов І. О.</i> Маркетинговий аналіз та використання його результатів в управлінській діяльності	460
<i>Сотниченко Л. Л.</i> Анализ эффективности инвестиционных проектов морехозяйственного комплекса Украины	463
<i>Стаценко Л. В.</i> Трансформація курсу «Економічний аналіз діяльності підприємства»	476
<i>Стражев В. И.</i> Развитие теории и методологии оперативного экономического анализа	483
<i>Струк Н. С.</i> Комплексний економічний аналіз ділового партнерства підприємств	490
<i>Сухарев П. М., Косова Т. Д.</i> Економічний аналіз: пошуки істини	507
<i>Ткаченко І. Т.</i> Удосконалення аналізу фінансово-господарської діяльності лікувально-оздоровчих закладів	518
<i>Третьяков О. В., Харічкін О. Г.</i> Методологічні аспекти трансформації курсу «Економічний аналіз діяльності підприємства»	523
<i>Цал-Цалко Ю. С.</i> Проблеми економічного аналізу інформаційних ресурсів статистики підприємств	530
<i>Чураєв А. О.</i> Податкові аспекти трансформації курсу «Економічний аналіз»	535
<i>Чуприна Е. А., Меркулова Т. В.</i> Некоторые особенности экономического анализа деятельности предприятий малого бизнеса	549
<i>Швец В. С.</i> Розвиток економічного аналізу в Україні у другій половині XIX — початку XX століть	559
<i>Шкарабан С. І.</i> Місце оперативного економічного аналізу в підготовці спеціалістів в сфері економіки	571
<i>Шокарева Е. К., Кужелев М. А.</i> Инвестиционная деятельность страховщика как предмет аналитической оценки	577

46. *Охотський В. Б., Шпанковська Н. Г.* Засоби активної підготовки до праці / Зб. матеріалів НПК «Вища освіта і система праці». — Дніпропетровськ: НГАУ, 2002. — С. 164.

47. *Шпанковська Н. Г.* Прийом на роботу в недержавні комерційні структури: досвід, проблеми, напрями удосконалення / Зб. матеріалів НПК «Вища освіта і система праці». — Дніпропетровськ: НГАУ, 2002. — С. 119—120.

В. П. Косаріна, канд. екон. наук, проф.,

Л. О. Цветкова, канд. екон. наук, доц.

Полтавський університет споживчої кооперації України

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ КУРСУ «ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ» І ЙОГО РОЛЬ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ЗА НАПРЯМОМ «ЕКОНОМІКА І ПІДПРИЄМНИЦТВО»

Ринкові перетворення в економіці України зумовлюють реформування економічної освіти. Розвиток економіки стимулює зміни в підготовці фахівців і водночас гальмується внаслідок відсутності єдиної системи розвитку освітнього процесу. Без створення конкурентоздатної системи економічної освіти на основі науково обгрунтованої концепції неможливе формування нового економічного мислення і здійснення зважених економічних дій, які в комплексі зможуть забезпечити проведення економічних реформ.

Удосконалення економічної освіти, на наш погляд, має здійснюватися за наступними напрямками:

- впровадження державних стандартів (освітніх вимог) до змісту освітньо-професійних програм вищої освіти всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів підготовки фахівців;
- орієнтація на підготовку фахівців широкого профілю;
- посилення фундаментальної підготовки;
- уніфікація і стандартизація програм, вимог, окремих понять, методів, що регламентуються в навчальній літературі;
- створення науково-освітнього середовища.

Представимо наше бачення трансформації курсу економічного аналізу через призму зазначених напрямків удосконалення економічної освіти.

Відсутність державних стандартів вищої освіти породжує проблеми викладання аналітичних дисциплін. Не вдаючись до далекої ретроспективи, згадаємо зміни освітньо-професійних

програм за напрямом «Економіка і підприємництво» протягом останніх років.

Нормативи змісту та рівня підготовки бакалаврів, затверджені міністерством освіти України в 1997 році як тимчасові до введення в дію державних стандартів, передбачають вивчення курсу «Економічний аналіз» у циклі нормативних фундаментальних дисциплін та курсу «Фінансовий аналіз» у циклі професійно-орієнтованих дисциплін за фаховим спрямуванням «Фінанси».

Проект рекомендованого циклу професійно-орієнтованих дисциплін 1999 року, залишивши без змін аналітичні дисципліни для спеціальності «Фінанси», передбачав для спеціальності «Облік і аудит» дисципліни «Економічний аналіз» та «Фінансовий аналіз» уже в статусі професійно-орієнтованих.

В 2001 році обговорювалися два проекти освітньо-професійної програми, в одному з яких (травень 2001 р.) Економічний аналіз взагалі відсутній в циклі як фундаментальних, так і професійно-орієнтованих дисциплін, а в іншому (жовтень 2001 р.) — є складовою частиною фундаментальної нормативної дисципліни «Облік, аналіз і аудит». Якщо така пропозиція буде прийнята як державний стандарт, сама дискусія про трансформацію курсу економічного аналізу втрачає сенс. Незрозуміло, за якими мотивами самостійні, сформовані наукові дисципліни з різними предметами дослідження, з тривалою історією розвитку об'єднані в один блок.

Вивчення економічного аналізу є складовою частиною загальнотеоретичної і спеціальної підготовки економістів і одночасно фундаментом для подальшого вивчення професійно-орієнтованих дисциплін. Запропоноване об'єднання неминуче призведе до скорочення арсеналу методичних прийомів економічного аналізу, обмеження його інформаційної бази даними обліку і звітності, втрати окремих розділів традиційного економічного аналізу, які не знаходять відображення в обліку (наприклад, аналіз попиту і стану ринку, аналіз організаційно-технічного рівня виробництва, аналіз трудових ресурсів тощо).

Центральне, на нашу думку, завдання викладання курсу економічного аналізу — досягти того, щоб аналітичні дисципліни посіли в освітньо-професійних програмах місце, яке відповідало б їх ролі у формуванні професійних знань і навичок сучасного економіста, щоб навчальні програми з цих дисциплін відображали реальну практику ринкових відносин.

Певну хаотичність в систему економічної освіти вносять і пропозиції щодо включення в навчальні плани дисциплін, роль

яких, на наш погляд, у формуванні фахівця дещо переоцінена. Так, згаданий вже проект освітньо-професійної програми (жовтень 2001 р.) Передбачає як нормативну дисципліну підготовки спеціалістів і магістрів з фаху «Економіка підприємства» курсу «Економічна діагностика». Як відомо, економічна діагностика є лише одним з напрямів оперативного економічного аналізу, тому рекомендація вивчати цей розділ як окрему дисципліну обсягом 108 год. В той час, коли курс економічного аналізу в цілому не визнано самостійною дисципліною, викликає сумніви.

Важливе завдання викладачів, які здійснюють навчальний процес, — збагатити зміст економічного аналізу відповідно до сучасного рівня потреб ринкової економіки. За прогнозами західних вчених (зокрема, чартерного інституту банкірів в Лондоні), кожен сучасний студент в майбутньому змінить 4—5 місць роботи. Нестабільність економічної ситуації в Україні дає підстави прогнозувати частіші зміни. Для того, щоб адаптуватись в подібних умовах, фахівцю вищої кваліфікації потрібна широка «академічна», а не вузька «галузева» освіта. Уніфікація змісту освіти, розробка державних стандартів, орієнтованих на вивчення фундаментальних дисциплін, відмова від вузькогалузевого підходу навіть в навчальних планах відомчих вузів пов'язана з тенденцією вищої школи до підготовки спеціалістів широкого профілю.

В той же час економічний аналіз не може втрачати своїх позицій і перетворюватись в науку другого плану. Специфіка сучасного етапу, коли Україна переходить на міжнародну систему обліку і статистики, вимагає від викладачів вищої школи максимальних зусиль щодо збереження традицій вітчизняної аналітичної школи, яка має суттєві переваги і здобутки як в фундаментальній, так і в навчально-методичній сферах. Саме в нашій країні економічний аналіз сформувався як самостійна галузь економічних знань, історично розвинувся від аналізу балансу до комплексного економічного аналізу. В епоху планової економіки пріоритетним напрямком економічного аналізу була оцінка ступеня впливу факторів на виконання виробничих планів і динаміку показників діяльності і не приділялось достатньої уваги фінансовому аналізу, так як в цьому не було об'єктивної необхідності.

Аналіз економічних публікацій як українських, так і російських видавництва на початку 90-х років демонструє майже повну відсутність видань з економічного аналізу діяльності підприємств, що можна пояснити деякою невпевненістю вчених перед стрімкою зміною економічних реалій у власній країні. В той же час з'являються переклади зарубіжних видань, переважно з фі-

нансового аналізу. Після поступової адаптації західних методик до національної звітності вітчизняний книжковий ринок перенасичується однотипними виданнями з фінансового аналізу.

Відзначимо як позитивне явище, що в останні роки публікації з економічного аналізу зазнали якісних змін: з'явилась достатня кількість праць з аналізу господарської діяльності підприємств. Це логічно, адже фінансовий стан підприємства залежить від ефективності використання ресурсів, обсягів господарської діяльності і не може об'єктивно оцінюватись без їх вивчення. При цьому методичні підходи до оцінки результатів господарської діяльності не зазнали суттєвих змін, що викликає критичні зауваження фахівців.

Безперечно, традиційна методика факторного аналізу досить умовна і має низку загальновизнаних недоліків (неоднозначність результатів, проблеми з визначенням кількісних і якісних чинників і послідовності підстановок, штучне завищення ролі інтенсивного фактору та інші). Причиною розуміння цього методу як застарілого є те, що в багатьох навчальних посібниках факторному аналізу приділяється невиправдано багато уваги, а однакові за алгоритмом розрахунки, в основі яких лежить традиційна індексна методика, проголошуються різними методами. Викладення методики аналізу конкретних сфер господарсько-фінансової діяльності підприємства в абсолютній більшості підручників і навчальних посібників факторним аналізом і обмежується. Насправді ж факторний аналіз — це лише нижній щабель аналітичного дослідження, на якому важливо визначити подальші напрямки, вектори аналітичної роботи та перейти до детального визначення причин відхилень більш сучасними методами.

Переоцінка важливості традиційної методики факторного аналізу викликана також і тим, що основна увага приділялась ретроспективному аналізу за даними звітних періодів. В умовах реформування економіки посилюється роль оперативного аналізу, який дає можливість постійного регулювання виробничого процесу. Тому більш актуальним є використання методів економічного моніторингу, що дозволяє здійснювати безперервне спостереження на основі широкої інформаційної бази про множину найважливіших соціально-економічних характеристик господарюючого суб'єкта та умов його функціонування. Як окремі прийоми економічного моніторингу доцільно більш широко застосовувати аналіз відхилень від норм, SWOT-аналіз.

На нашу думку, втратою позицій в галузі розробки теоретичних основ економічного аналізу є те, що протягом тривалого часу

практично не застосовується функціонально-вартісний аналіз. Державна підтримка впровадження цього методу на підприємствах різних галузей промисловості в 70—80-х роках забезпечила його успіх і високий науковий рівень. Припинення діяльності абсолютної більшості промислових підприємств-гігантів на тривалий час призвело до відмови від такого ефективного методу як функціонально-вартісний аналіз. Майбутні фахівці повинні бути готовими до ефективної праці на відроджуваних вітчизняних підприємствах, володіти прогресивними методами ресурсозбереження, зниження собівартості, тому слід відновити вивчення основ функціонально-вартісного аналізу, передбачивши це навчальними програмами з курсу «Економічний аналіз діяльності підприємства».

Проведення міжнародної науково-методичної конференції щодо трансформації курсу «Економічний аналіз діяльності підприємства» під егідою Міністерства освіти і науки України, Київського національного економічного університету, Національної академії наук України і Інституту економіки промисловості є важливою подією в економічній науці та освіті. Слід відзначити, що ініціатори конференції зробили наголос на назві курсу, яка не передбачена типовими навчальними планами з підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Така дисципліна відноситься до дисциплін за вибором Вченої ради Київського національного економічного університету, що в даному випадку напевно є обґрунтованим. Проте, на нашу думку, позиція цієї дисципліни у навчальному процесі має бути більш стабільною, тож своєчасним є підняття питання про можливість віднесення її до нормативних.

Освітньо-професійні програми підготовки фахівців містять нові дисципліни, які певною мірою повторюють одна одну, причому іноді та сама тема може дублюватись і в двох, і в трьох навчальних курсах. Так, з одного боку, типова програма з курсу «Економічний аналіз» складається з трьох розділів — теоретичні основи економічного аналізу, техніко-економічний аналіз, фінансово-економічний аналіз. Типова програма курсу «Фінансовий аналіз» в основному повторює третій розділ курсу економічного аналізу.

Таке дублювання викликано тим, що досить складно розмежувати окремі економічні дисципліни. Наприклад, традиційні методи економічного аналізу, побудовані на статистичній методології, широко застосовуються в курсі економіки підприємства. Аналогічна ситуація склалась і з методами дослідження, запози-

ченими у зарубіжних виданнях, де курс економічного аналізу як самостійний взагалі не існує.

Специфіка розвитку економічного аналізу як самостійної наукової дисципліни полягає в тому, що його виникнення, з одного боку, є відповіддю на потреби практики, а з іншого — це результат синтезу низки галузевих і спеціальних наук. Тому в публікаціях з теорії економічного аналізу, на відміну від аналогічних публікацій з суміжних наук з більш тривалою історією (теорія бухгалтерського обліку або теорія статистики), значна увага приділяється визначенню предмета економічного аналізу, його завдань, змісту, методам дослідження. Зміни у визначенні предмета і завдань економічного аналізу можна пояснити конкретизацією, уточненням і поглибленням формулювань у зв'язку зі змінами економічних умов господарювання та пріоритетів економічного розвитку як окремих підприємств, так і суспільства в цілому. Слід відзначити, що за наявності спільного розуміння внаслідок акцентування окремих аспектів господарської діяльності і досі не сформульовано загальноприйнятне визначення предмету економічного аналізу, яке б дозволяло однозначно відокремити його від інших економічних наук. Це і закономірно, адже прийом аналізу — невід'ємна складова загальнонаукової методології більшості наук, і не лише економічних.

Водночас, намагаючись мати статус самостійної науки, економічний аналіз часто необґрунтовано відривається від тих наукових дисциплін, які слугували його витокami. Практично не має рішення колізія, за якої статистика розглядає економічний аналіз як завершальну стадію статистичного дослідження, а економічний аналіз обмежує статистику, визначаючи її лише як інструмент проведення аналізу.

Гармонійне поєднання виробленої статистикою обґрунтованої логіки розрахунку показників, індексних побудовань з математичними методами і з організаційними принципами економічного аналізу (оперативність, дієвість тощо) дозволяють приймати справді наукові управлінські рішення.

Недостатнє використання досягнень інших наук призводить до немотивованих дискусій, некоректних розрахунків, неефективних господарських рішень. Так, в науковій доповіді «Трансформація курсу «Економічний аналіз діяльності підприємства» цілком обґрунтовано піддається критиці методика розрахунку показників ритмічності виробництва. Проте, з нашої точки зору, причина не в збереженні застарілих прийомів, а в змішуванні понять рівномірності і ритмічності виробництва. В статистиці одно-

значно визначено: «необхідно розрізнити поняття рівномірності випуску продукції, під якою слід розуміти виробництво продукції в рівних обсягах за рівні відрізки часу періоду, що вивчається, і ритмічності випуску продукції, під якою слід розуміти випуск продукції в кожному відрізку часу періоду в точній відповідності зі встановленими на цей відрізок плановими завданнями» [10, с. 123]. Як правило, рівномірна робота підприємства є основою його ритмічної роботи і навпаки. В абсолютній більшості підручників і навчальних посібників за окремими винятками поняття ритмічності і рівномірності вживаються як синонімічні [3, 4, 5, 9]. Відсутність розмежування понять призводить до того, що методи оцінки рівномірності (наприклад, показники структури) застосовують для оцінки ритмічності; не підкреслюється, що різною повинна бути оцінка варіації (для рівномірності вивчається варіація випусків за окремі проміжки часу по відношенню до середнього значення абсолютного випуску за період, а для ритмічності — середньозважений показник варіації ступенів виконання плану по відношенню до 100 %-го виконання); не розглядаються поняття позитивної і від'ємної аритмічності, які мають різні фінансові наслідки для підприємства.

Зв'язок економічного аналізу з іншими дисциплінами, в нашому розумінні, не повинен зводитись до механічного пристосування певних досягнень окремих наук до потреб конкретної науки, а сприяти їх взаємному збагаченню і подальшому розвитку.

На нашу думку, не можна вважати вдалим спроби багатьох авторів викласти в навчальних виданнях матеріал про використання математичних методів. Часто автори обмежуються поверховою характеристикою найбільш поширеного математико-статистичного методу — кореляційно-регресійного аналізу. За наведеними прикладами студент не зможе здійснити самостійно коректний розрахунок та інтерпретувати його результати.

Пізнавальні можливості економічного аналізу можуть значно зрости за рахунок використання економетричних методів, але тут є невідповідність: підручники з економічного аналізу не завжди детально і чітко викладають методику їх використання, а підручники з економетрії мають досить високий рівень абстракції викладення матеріалу без достатньої адаптації його до специфіки економічних проблем.

Наш багаторічний досвід викладання у вищій школі циклу економіко-аналітичних дисциплін показує, що при їх вивченні студенти досить рідко використовують отримані знання з таких дисциплін як вища математика, математичне програмування, те-

орія ймовірностей, економетрія. Це питання хвилює не тільки керівництво вищих навчальних закладів і викладачів, а, що значно важливіше, самих студентів. Вони втрачають мотивацію до глибокого засвоєння зазначених вище фундаментальних дисциплін тому, що не бачать їх корисності і необхідності у формуванні практичних навичок і умінь для майбутньої аналітичної діяльності.

Навчальна дисципліна «Економічний аналіз діяльності підприємства» має активно залучати кожного студента до використання економіко-математичних та статистичних методів досліджень. А для цього необхідна координація змісту навчальних програм дисциплін шляхом побудови структурно-логічних схем комплексного вивчення математики для економістів, статистики та економетрії. Така схема має будуватись спільно провідними викладачами цих дисциплін, виходячи з вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик за фахом. На нашу думку, науково-педагогічні працівники Київського національного економічного університету можуть очолити розробку нової навчальної програми з курсу «Економічний аналіз діяльності підприємства», яка б за змістом відповідає сучасним вимогам.

Непорозуміння при формуванні освітньо-професійних програм підготовки фахівців, визначенні змісту навчальних дисциплін можна уникнути за умов інтенсивного обміну досвідом викладання економічного аналізу. Вважаємо, що провідні вищі навчальні заклади з економічної освіти, і перш за все Київський національний економічний університет, мають ініціювати публікацію у фахових виданнях авторських навчальних програм, інших навчально-методичних розробок з економічного аналізу діяльності підприємств.

Таким чином, підготовка конкурентоспроможних економістів за фахами «Фінанси», «Облік і аудит», «Економіка підприємства» має базуватись не тільки на інноваційних інформаційних технологіях, але й на класичних навчальних дисциплінах, серед яких важливу роль відіграє курс «Економічний аналіз діяльності підприємства». Зазначена навчальна дисципліна є невід'ємною складовою професійного формування фахівця за напрямом «Економіка і підприємництво». І від того, яким за структурою, змістом, завданнями і методами буде курс економічного аналізу, залежить як рівень професійної підготовки фахівців, так і ефективність діяльності вітчизняних підприємств.